

*Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi
Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi
Xidmətinin direktorunun F047
nömrəli 23/12/2015-ci il tarixli Əmri
ilə təsdiq edilmişdir*

PULLARIN LEQALLAŞDIRILMASI VƏ TERRORÇULUĞUN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİ ÜZRƏ KREDİT TƏŞKİLATLARINA RİSK-ƏSASLI NƏZARƏTİN TƏTBİQİNƏ DAİR

METODOLOJİ RƏHBƏRLİK

METODOLOJİ RƏHBƏRLİYİN MƏQSƏDİ

1. Risk-Əsaslı Yanaşma (RƏY) Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupun (FATF) 2012-ci ildə qəbul olunmuş pulların leqallaşdırılmasının, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının qarşısının alınması üzrə beynəlxalq standartların və Bank İdarəçiliyi üzrə Bazel Komitəsinin müvafiq prinsiplərinin effektiv yerinə yetirilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

2. Metodoloji Rəhbərliyin hədəf qrupu Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən kredit təşkilatlarına pul vəsaitlərinin leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə (PL/TMM) üzrə nəzarəti həyata keçirən əsas orqan Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankıdır.

3. Bu Metodoloji Rəhbərliyin məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

- PL/TMM ilə bağlı RƏY-ya aid olan prinsiplərini vurğulamaq;
- PL/TMM ilə bağlı RƏY-nin hazırlanması və yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar müvafiq nəzarət orqanına metodoloji yardım göstərmək;
- Milli PL/TMM tədbirlərinin effektiv həyata keçirilməsi və nəzarətinə dəstək vermək;
- PL/TMM üzrə RƏY-nin əhəmiyyətini monitorinq iştirakçılarında çatdırmaq.

METODOLOJİ RƏHBƏRLİYİN STATUSU VƏ MƏZMUNU

4. Metodoloji Rəhbərlik Azərbaycan Respublikasının kredit təşkilatlarının fəaliyyətinə aid olan normativ-hüquqi bazanın xüsusiyyətləri və sahəvi risk profili nəzərə alınmaqla hazırlanmışdır. Təlimatda ölkədə fəaliyyət göstərən kredit təşkilatlarına nəzarətin həyata keçirilməsi zamanı diqqət yetirilməli məqamlar

göstərilir. Bu Metodoloji Rəhbərlikdə qeyd olunan ümumi prinsiplər kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin xüsusiyyətləri kontekstində nəzərə alınmalıdır.

5. Metodoloji Rəhbərlik bu sahədə olan beynəlxalq təcrübəni nəzərə alır və nəzarət orqanları üçün İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupunun (FATF) Təvsiyələrindən irəli gələn tələblərin effektiv şəkildə həyata keçirilməsinə bir metodoloji dəstək vasitəsidir.

PL/TMM ÜZRƏ RİSK-ƏSASLI YANAŞMA (RƏY)

A. RƏY NƏDİR?

6. PL/TMM üzrə RƏY nəzərdə tutur ki, ölkələr, səlahiyyətli orqanlar və maliyyə institutları PL/TM risklərini müəyyən etməli, qiymətləndirməli və anlamalıdır. Bundan əlavə ölkələrdən bu risklərin effektiv şəkildə aradan qaldırılması məqsədi ilə müntəzəm olaraq hər riskin səviyyəsinə uyğun müvafiq tədbirlər görülməsi də tələb olunur.

7. PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi zamanı nəzarət orqanları sözügedən risklərin aidiyyəti monitoring subyektlərinə təsirini təhlil etməli və anlamalıdırlar. Risklərin qiymətləndirilməsi PL/TM risklərinin azaldılması üzrə tədbirlər üçün əsas kimi çıxış etməlidir.

8. RƏY nəzarət orqanlarını aşağı səviyyəli sayılan PL/TM risklərinin azaldılması istiqamətində tədbirlərin görülməsindən azad etmir.

B. YENİ YANAŞMANIN ƏSASLARI

9. 2012-ci ildə FATF öz Təvsiyələrini yeniləmişdir. Yeniliklər qlobal səviyyəli tədbirlərin gücləndirilməsi və maliyyə sisteminin etibarlılığının artırılması məqsədi ilə maliyyə cinayətlərinə qarşı ölkələri daha güclü alətlərlə təmin edilməsi üçün həyata keçirilmişdir.

10. FATF standartlarına edilmiş əsas dəyişikliklərdən biri də «Risklərin qiymətləndirilməsi və risk yönümlü yanaşmanın tətbiqi» adlı yeni Təvsiyənin qəbul edilməsidir. Belə ki, PL/TMM üzrə risk-əsaslı yanaşma (RƏY) yeni standartlara əsasən daha böyük əhəmiyyət kəsb edir və xüsusi diqqət risk-əsaslı preventiv tədbirlərə və nəzarətə verilir. 2003-cü ildə qəbul olunmuş Təvsiyələr RƏY-nin tətbiq edilməsini bəzi sahələrdə nəzərdə tutmuşdursa, 2012-ci ildə qəbul olunmuş Təvsiyələrdə RƏY PL/TMM sisteminin əsası və vacib elementi kimi qeyd olunur.

11. RƏY resurslarından daha səmərəli istifadə edilməsi və (risklərin səviyyəsindən asılı olaraq) preventiv tədbirlərin yerinə yetirilməsi məqsədi ilə daha

geniş tədbirlər kompleksinin tətbiq edilməsi üçün imkan verir. Bu da PL/TMM cəhdlərinin ən effektiv şəkildə həyata keçirilməsi üçün şərait yaradır.

12. Bununla belə RƏY-nın tətbiq edilməsi FATF-ın Standartlarının effektiv yerinə yetirilməsi üçün bir vasitə kimi qəbul edilməlidir.

C. RİSK-ƏSASLI YANAŞMANIN TƏTBİQ EDİLMƏSİ

13. PL/TMM üzrə müvafiq nəzarət orqanı monitoring subyekti tərəfindən aparılmış risk qiymətləndirilməsi və risklərin minimallaşdırılması üzrə tədbirlərinə diqqət yetirməli, sahəvi risk qiymətləndirilməsi zamanı onların nəticələrini nəzərə almalıdır.

14. PL/TM riskləri yüksək olduqda nəzarət orqanları və monitoring subyektləri həmin riskləri azaltmaq məqsədi ilə genişləndirilmiş tədbirlər görməlidirlər. Beləliklə həyata keçirilən nəzarətin tədbirlərinin həddi, dərəcəsi, təkrarlanması və ya intensivliyi risk səviyyəsinə uyğun olacaqdır. PL/TM üzrə risklər aşağı səviyyədə olduqda standart mübarizə tədbirləri azaldıla bilər. Belə ki, hər hansı tələb olunan tədbirin tətbiq olunması müvafiq risklərin həddindən, dərəcəsindən, təkrarlanmasından və ya intensivliyindən asılı olmalıdır.

RƏY ÇƏRCİVƏSİNDƏ MƏSULİYYƏTİN BÖLÜNMƏSİ

15. Effektiv risk-əsaslı rejim Azərbaycan Respublikasının normativ-hüquqi bazası, maliyyə sektorunun təbiəti, müxtəlifliyi və inkişaf səviyyəsi, habelə ölkənin risk profili əsasında qurulur və bütün qeyd olunanları əks etdirir. Kredit təşkilatları öz PL/TM risklərinin müəyyən etdirilməsində və qiymətləndirilməsində ölkə risklərini (FATF-ın Tövsiyə 1-ə uyğun olaraq), Azərbaycan Respublikasının normativ-hüquqi bazasının xüsusiyyətlərini (mühüm risklərin daxil olmaqla) və müvafiq sahələrdə dövlət siyasətini nəzərə almalıdırlar. PL/TM riskləri yüksək olduqda nəzarət orqanı olan Mərkəzi Bank müvafiq nəzarət tədbirlərinin intensivliyi və ekstensivliyini artırmalıdır.

16. Nəzarət orqanı müvafiq risklərlə bağlı görülməli olan tədbirlərə dair sərbəst qərarlar qəbul edə bilər. Həmin risklər milli risk qiymətləndirilməsində və ya nəzarət orqanları tərəfindən müəyyən oluna bilər. Həmin risklərin azaldılması üzrə strategiyanın hazırlanması zamanı kredit təşkilatları Azərbaycan Respublikasının müvafiq normativ-hüquqi bazası və dövlət siyasətini nəzərə almalıdır. Nəzarət orqanının risklərin azaldılması üzrə sərbəst qərar vermək səviyyəsi milli risk qiymətləndirilməsi zamanı onun nəzarət və idarəetmə potensialı, təcrübə və resurslarının səviyyəsinə əsasən müəyyən edilir.

PL/TM RİSKLƏRİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

17. PL/TM risklərinə dair dəqiq və obyektiv məlumatın vaxtında əldə edilməklə, risklərin müəyyən olunması və qiymətləndirilməsi effektiv RƏY-nin əsasını təşkil edir. FATF-ın Təvsiyə 1 üzrə 3-cü izahlı qeydinə görə ölkələrdə risklərin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar əldə edilmiş nəticələr barədə müvafiq məlumatların Mərkəzi Bank tərəfindən bütün kredit təşkilatlarına təqdim edilməsi mexanizmlərinin mövcudluğu vacibdir. Kredit təşkilatları aşağıda göstərilən hallarda PL/TM risklərinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi və azaldılmasında çətinliklərlə üzləşə bilərlər: (i) məlumatın dəqiq olmaması, (ii) risk qiymətləndirilməsi zamanı səlahiyyətli orqanlar tərəfindən qeyri-adekvat məlumatlardan istifadə edilməsi, (iii) səlahiyyətli orqanların PL/TM riskləri və təhlükələrinə dair vacib məlumatlarla bölüşmək imkanlarının olmaması, (iv) müvafiq məlumatların əldə edilməsində problemlərin olması.

PL/TM RİSKLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

18. PL/TM üzrə milli risk qiymətləndirilməsi müvafiq risklərin təsirinin qiymətləndirilməsini də özündə əks etdirir. Belə ki, risklərin yaranma ehtimalı və risklərin makro-səviyyədə nə dərəcədə təsir edəcəyini öyrənilməlidir. Risk qiymətləndirilməsinin nəticələri əsasında PL/TM riskləri aşağı, orta və yüksək səviyyəli kimi qeyd olunur (müəyyən aralıq göstəricilər də ola bilər: orta-yüksək və ya aşağı-orta). Qeyd olunan kateqoriyalardan PL/TM risklərinin anlanması və onların prioritetliyinin müəyyənləşdirilməsi məqsədi ilə istifadə olunur. PL/TM risklərinin qiymətləndirilməsi sadə kəmiyyət və keyfiyyət xarakterli məlumatların toplanmasını nəzərdə tutmur: qiymətləndirmə PL/TM risklərinin effektiv azaldılması üçün əsas yaradır və hər zaman real vəziyyəti əks etdirməlidir.

19. Risk qiymətləndirilməsi və nəticələrinin təhlili üçün Mərkəzi Bank təcrübəli, peşəkar və etibarlı işçilərə, müvafiq avadanlıq və proqram təminatına malik olmalıdır.

NƏZARƏTƏ RİSK-ƏSASLI YANAŞMA

20. Təvsiyə 26 ölkələrdən tələb edir ki, onlar banklara qarşı müvafiq PL/TMM tənzimləmə və nəzarəti tətbiq etsinlər. Həmin təvsiyədə nəzarət orqanlarının yüksək PL/TM riskinə malik sahələrə daha çox resursların yönəldilməsi tələb olunur. Bunun şərti də nəzarətçilərin ölkənin ML/TM riskinin dərk edilməsi, bankın risk profilinə təsir göstərə biləcək amillərə dair bütün müvafiq məlumatlara səyyar və kameral çıxışın olmasıdır.

PL/TM RİSKLƏRİNİN DƏRK EDİLMƏSİ

21. Bank sektoru, ayrı-ayrı kredit təşkilatları və bank qruplarına aid olan PL/TM riskləri nəzarət orqanı tərəfindən araşdırılmalıdır. PL/TM risklərinin müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi üçün nəzarət orqanları müxtəlif məlumat mənbələrinə müraciət etməlidirlər.

22. Sektoral risklər üçün bu mənbələr çox vaxt və yalnız bunlarla məhdudlaşdırılmadan milli risk qiymətləndirilməsi, yerli və beynəlxalq tipologiyalar, nəzarət təcrübəsi habelə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin (MMX) məlumatlarından ibarət ola bilər.

23. Ayrı-ayrı kredit təşkilatları üzrə nəzarət orqanı onlara aid müvafiq məhsul və xidmətlərin təbiəti, mürəkkəbliyi, monitorinq subyektlərinin ölçüsü, növü, korporativ idarəetmə strukturu, maliyyə və mühasibatlıq məlumatları, istifadə edilən distribusiyaya kanalları, müştəri profilləri, coğrafi yerləşmə və əməliyyat etdiyi ölkələr kimi amilləri əhatə edən daxili risk səviyyəsini nəzərə almalıdırlar, həmçinin mövcud daxili nəzarət mexanizmləri, o cümlədən riskin idarə edilməsi siyasətinin keyfiyyəti, daxili audit funksiyalarının tətbiq edilməsi səviyyəsinə baxmalıdırlar.

24. Bu məlumatların bəziləri prudensial nəzarət vasitəsi ilə əldə edilə bilər. Digər müvafiq məlumatlar kredit təşkilatının rəhbərliyi və PL/TMM üzrə məsul şəxslərinin vətəndaş qüsuruzluğuna dair məlumatları daxil edir.

25. Digər aidiyyəti qurumların, məsələn digər nəzarət orqanları, MMX və hüquq-mühafizə orqanlarının məlumatları kredit təşkilatlarının üzləşdiyi PL/TM riskinin effektiv idarə edilməsi qabiliyyətinin müəyyən olumasına yardımçı ola bilər.

26. Kredit təşkilatı hər hansı yeni problem və çağırışlarla üzleşəndə, müvafiq yeni təhdidlər ortaya çıxanda nəzarət orqanı sektor və kredit təşkilatları üzrə PL/TM risklərinə dair risk profillərini qiymətləndirmələrini yenidən nəzərdən keçirməlidirlər.¹

PL/TM RİSKİNİN AZALDILMASI

27. FATF Təvsiyələri nəzarət orqanlarından daha riskli PL/TM sahələrinə daha çox resursların ayrılmasını tələb edir. Bu o deməkdir ki, nəzarət orqanları bank sektoru və fərdi bankların məruz qaldıqları PL/TM risk səviyyəsinə uyğun olaraq dövrü qiymətləndirmələrin tezlik və intensivliyini müəyyən etməlidirlər. Bu həmçinin PL/TMM məqsədi ilə bütün banklara gücləndirilmiş nəzarətin mümkün

¹ PL/TM riskinin bank nəzarət orqanları tərəfindən qiymətləndirilməsi nümunələri FATF-ın "Bank Sektorunda Risk-Əsaslı Yanaşma üzrə Təlimat"ında tapmaq olar.

olmadığı təqdirdə, ən yüksək riskli sahələrə daha çox prioritet verilməsini nəzərdə tutur.

28. Nəzarət orqanı risk səviyyəsinə uyğun olaraq əməliyyatların avtorizasiyası üçün tələb olunan məlumatın həcmi dəyişdirə (daha riskli əməliyyatlar və ya təşkilatlar üzrə daha çox məlumat tələb etmək), habelə yoxlamaların növü (kameral/səyyar), sayı və intensivliyini müəyyən edə bilər.²

29. Nəzarət orqanı öz araşdırmalarını PL/TM risk qiymətləndirilməsini nəzərdən keçirmək və yeniləmək üçün istifadə etməli və, lazım gəldikdə, öz PL/TM nəzarətinə yanaşmaları və PL/TM qayda və təlimatlarına adekvat qalıb qalmadıqlarını nəzərə almalıdırlar. Müvafiq gəldikdə və əlaqədar məxfilik tələblərinə uyğun olduqda, bu araşdırmalar banklara öz RƏY-lərini genişləndirməsinə imkan yaratmaq üçün bildirilir.

30. FATF-ın 26-cı Təvsiyəsi və PL/TMM-nə³ aidiyyəti olan Bazel Əsas Prinsiplərinə uyğun olaraq nəzarət orqanı PL/TMM nəzarəti zamanı maliyyə və ya digər tədbirli nəzarətin nəticələrini nəzərə almalıdırlar.

B. RİSK ƏSASLI YANAŞMANIN TƏTBİQİNƏ NƏZARƏT

ÜMUMİ YANAŞMA

31. Risk qiymətləndirilməsi və risk meylliliyinin ölçülməsi vasitəsilə müəyyən edilmiş riskləri nəzərə alınmaqla, nəzarət orqanı kredit təşkilatının siyasəti, prosedurları və daxili nəzarət funksiyasının uyğunluğunu qiymətləndirmək məqsədi ilə öz işçi heyətinin potensialını təmin etməlidir. Nəzarət orqanı əmin olmalıdır ki, kredit təşkilatı öz siyasət, prosedur və daxili nəzarət normalarına əməl edir və qərarlar əsaslı hökmlə verilir. Bu, həmçinin o deməkdir ki, nəzarət orqanı kredit təşkilatlarının tətbiq edilən normativ-hüquqi çərçivəyə uyğun olması üçün lazım olan gözləntilərini aydın və əsaslandırılmış şəkildə ifadə edir. Burada məqsəd nəzarət tədbirlərinin bir çox hallarda əvvəlcədən bilinməsi və kredit təşkilatları tərəfindən müvafiq hazırlıq işlərinin davamlı və ardıcıl şəkildə görülməsini təmin etməkdən ibarətdir.

32. Sektor üzrə PL/TM risklərinin idarə edilməsi potensialını müəyyən edilməsi üçün ayrı-ayrı kredit təşkilatlarının daxili PL/TMM proqramları üzrə müqayisəli təhlillərin aparılması nəzərdən keçirilməlidir. Lakin nəzarət orqanı dərk etməlidir ki, RƏY uyğun olaraq kredit təşkilatlarının PL/TMM proqramlarında fərqlər ola bilər. Bu fərqlərin mahiyyətini qiymətləndirmək üçün

² Bank nəzarət orqanlarının PL/TMM üzrə nəzarətinin müəyyən edilmiş risklərlə uyğunlaşdırmasının müxtəlif üsullarına FATF-ın "Bank Sektorunda Risk-Əsaslı Yanaşma üzrə Təlimat"ında tapmaq olar.

³ Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsi (BNBK) Prinsipləri 1-3, 5-9, 11-15, 26, və 29.

müxtəlif kredit təşkilatlarının fəaliyyətinin mürəkkəblik səviyyələrinə xüsusilə baxılmalıdır.

33. Nəzarət orqanı bank-kredit sektorunun və kredit təşkilatlarının üzləşdiyi PL/TM risklərini başa düşməlidir. Burada, xüsusilə, biznes xətlərində yuxarı və aşağı riskli fəaliyyət sahələri haqqında hərtərəfli anlayış olmalıdır ki, bu fəaliyyət sahələrinə qarşı adekvat və proporsional PL/TMM yoxlamalar aparılsın. Nəzarət orqanı həmçinin ayrı-ayrı kredit təşkilatları ilə onların PL/TM yoxlamaları haqqında baxışlarını öyrənməli və müzakirə etməlidir.

34. Yerli kredit təşkilatları və maliyyə qrupları ilə bağlı yuxarıda qeyd edilən ümumi prinsiplər həmçinin beynəlxalq bank qruplarına da tətbiq edilir. Lakin burada daha mürəkkəb tətbiq mexanizmləri mövcuddur. Beynəlxalq bank qruplarına nəzarət bir neçə yurisdiksiyaya xas olan riskləri və hüquqi çərçivələri, habelə müvafiq xarici nəzarət orqanları ilə əməkdaşlıq və əlaqələndirmə işlərini də özündə əks etdirir.⁴ Buna aid BNBK-nın "Pulların leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə dair risklərin əsaslı idarə edilməsi"-ndə daha ətraflı məlumat vardır.⁵

TƏLİMLƏR

35. Kredit təşkilatlarında RƏY-nı həyata keçirərkən PL/TM risklərini qiymətləndirməsi və azaldılmasının tədbirlilik dərəcəsini nəzarət orqanının müvafiq işçi heyəti tərəfindən başa düşülməsini FATF Təvsiyələrinin İNR 26 təmin edir. Xüsusilə, nəzarət orqanının əməkdaşları kredit təşkilatlarının risk qiymətləndirilməsinin keyfiyyəti, habelə PL/TM siyasəti, prosedurları və daxili yoxlamalarının bu risk qiymətləndirilməsi baxımından effektivliyi, proporsionallığı və adekvatlığını nəzərə alınması məqsədi ilə müvafiq təlimlərdən keçməlidir.

36. Təlim məşqləri nəzarəti həyata keçirən əməkdaşlara imkan verəcək ki, onlar kredit təşkilatının PL/TM yoxlamalarının proporsionallığı və adekvatlığı haqqında tutarlı mühakimə versinlər.

TƏLİMATLANDIRMA

37. Nəzarət orqanı digər əlaqədar qurumlarla, xüsusilə MMX ilə məsləhətləşmələr aparmaqla, PL/TMM üzrə tələblər və öhdəliklərə gözlənilən uyğunluq səviyyəsi haqqında kredit təşkilatlarına məlumatlandırılmalıdır. Bu təlimatlandırma arzu olunan nəticələr, risk əsaslı qaydalar, nəzarət orqanının müvafiq normativ-hüquqi aktların izahı və ya xüsusilə PL/TMM üzrə daxili nəzarət

⁴ Ümumi nəzarət standartı 12 və 13-cü Bazel Əsas Prinsiplərində hazırlanmışdır.

⁵IV Hissə. Həmçinin bax BNBK (2010b), və BNBK (2014a)

mexanizmlərinin düzgün tətbiq edilməsinə dair metodoloji rəhbərliklər şəklində ola bilər.

38. Nəzarət orqanının təlimatlandırması yüksək-səviyyəli və prinsip-əsaslı olursa, bank sektoru səviyyəsində təlimatlar izahat və əməliyyat məqsədləri üçün faydalı ola bilər. Lakin kredit təşkilatları bu növ sektoral təlimatların milli qanunvericiliyə uyğun olması, beynəlxalq standartlara və səlahiyyətli orqanlar tərəfindən dərc edilmiş göstərişlərə əsaslanmasını təmin etməlidirlər.

39. Nəzarət orqanı digər müvafiq dövlət orqanları ilə öz siyasətini əlaqələndirməli və fərqləri minimuma endirməlidir. Çoxsaylı təlimatlar kredit təşkilatları arasında lazımsız qarışıqlıq, boşluqlar və sui-istifadə üçün şərait yaratmamalıdır. Mümkün olduqda, müvafiq tənzimləyici və nəzarət orqanları birgə təlimat hazırlamağı da nəzərdən keçirməlidir.